

září 2009

Peter Nyers: Rethinking Refugees. Beyond States of Emergency

Adéla Souralová

Abstrakt:

Kniha *Rethinking Refugees. Beyond States of Emergency* přináší do migračních studií novou perspektivu přemýšlení nejen o uprchlictví, ale i o migračním procesu obecně. Foucaultovský přístup čtenářstvu předkládá pohled na uprchlice a uprchlíky skrze konstruování pojmů a kategorií cirkulujících v globalizovaném světě. Autor zásadním způsobem nabourává ustavené teoreticko-konceptuálního rámce a přetváří spleť obraz toho, co znamená být uprchlicí či uprchlíkem.

Rethinking Refugees. Beyond States of Emergency (Přehodnocení uprchlíků: za hranice stavu nouze) je jedním z vydařených pokusů problematizovat kategorie ustavené v rámci sociálně vědního zkoumání migrace, konkrétně uprchlictví. Kniha je rozdělena do pěti samostatných a tematicky provázaných kapitol, jejichž směřování je přehledně tematizováno v úvodní kapitole. Hlavní argumenty jsou pak s naléhavostí akcentovány v závěru, který přináší nejen shrnutí knihy, ale také apel na reformulování politik a jejich nové směřování, které je zásadní pro politický a etický život. Peter Nyers přináší nový pohled na pohyb uprchlíků v rámci globalizovaného světa a globalizovaných mezinárodních politik, když jej pojímá jako ontologickou aktivitu – střetávání, konfrontování a vytváření vztahů. Autor doslova rozpohybovává nejen těla uprchlic a uprchlíků (*refugee's body*), ale také samotný stát (*body politic*), aby zachytil ontogenezi uprchlíků, „jejich historické vznikání skrze trvalé politické praktiky“ (s. x), tj. takové praktiky, které strukturují střetávání jedinců a vytvářejí spleť obraz toho, co znamená být a žít v (globalizovaném) světě.

Co tedy podle autora znamená být uprchlicí či uprchlíkem? Aby odpověděl na tuto otázku, obrací se Nyers v úvodní kapitole k politikám a jejich slovníku, který aktivně používají při definování uprchlictví. Ústředním argumentem jeho studie pak je, že specifičnost postavení uprchlíků a uprchlic spočívá v jejich inkluzivní exkluzi. Tímto spojením zachycuje „stav výjimky“, v němž se ocitají: „jsou inkludováni do diskurzu „normality“ a „řádu“ pouze za cenu exkluze z normálních identit a řádu svrchovaného státu“ (s. xiii). Právě logika státu ztělesněná v diskurzu o uprchlictví má moc zmocnit se, klasifikovat a zachytit jedince v depolitizovaném humanitárním prostoru. Zde je pak uprchlictví konceptualizováno jako

problém v negativním slova smyslu, jak něco, co se musí vysvětlit, kriticky analyzovat a především (vy)řešit. Jednou definovaní jako problém pak uprchlice a uprchlíci ztrácejí svůj (politický) hlas. Požadavek autenticity pro uprchlictví vyžaduje negaci plného občanství. Kontinuální proces konstrukce identity a naplňování kulturních očekávání z uprchlic a uprchlíků činí oběti – pasivní a tiché – a ztělesnění krize lidské politické subjektivity. Nyers dekonstruuje tuto definici uprchlictví a zkoumá způsoby, jakými se uprchlice a uprchlíci stávají objekty diskurzů a strategií vytváření jinakosti.

Emerging or emergency identities? (Vynořující se nebo nouzové identity?) táže se autor v první kapitole věnované způsobům reprezentace – jakési poetice a politice uprchlictví. Opakovaná snaha najít řešení globálního toku uprchlic a uprchlíků, v jejichž pohybu se zhmotňuje „krize světového řádu“, vytváří z uprchlictví politické téma a z jedinců objekty politického zájmu. Zároveň dominující představa utrpení a morální požadavek pomoci je umisťuje do centra zájmu také etického diskurzu. Souhra dvou zmíněných diskurzů vede k vytvoření krizového slovníku, jímž je uprchlictví popisováno. Autor demonstruje, jak specifické režimy moci a vědění (akademická sféra, neziskové organizace) vytvářejí z uprchlic a uprchlíků technický problém nastolený k řešení. Problematicnost uprchlické identity spočívá v prázdnotě a neúplnosti vzhledem k (ú)plnému občanství. Naproti tomu stát je konceptualizován jako ontologické bytí, neproblematizovaná entita definující neproblematizované a autentické občanství. Podle Nyerse je problematická (a problematizovaná hodná) samotná představa státu jako výchozího bodu pro analýzy uprchlictví. Analýzy založené na tomto předpokladu totiž nemohou jinak než dojít k závěru o imanentním vztahu mezi normou občanství a odchylkou uprchlictví, které se vzájemně podmiňují a umožňují. Autor tak volá po nové konceptualizaci uprchlictví a po přístupu, který nereprodukuje suverenitu státu na jedné straně a jednostrannou představu o němých příchozích na straně druhé.

Apel na humanitu („*humanity*“), která má stát u zrodu etické či politické akce (směřující – jak jinak – k řešení uprchlické otázky) a představa utrpení fungují jako zásadní strategie vytváření jinakosti (*othering strategies*). Koncept humanity představuje základní organizační princip, kolem kterého je debata o uprchlictví vystavěna a, jak Nyers ukazuje ve druhé kapitole, který je inherentně politickým (a nikoli tedy pouze etickým) fenoménem. Ústřední argument této kapitoly autor vyjadřuje již v jejím názvu: *On humanitarian violence (O humanitárním násilí)* a zdůrazňuje, že „humanitářství vždy bylo skrz na skrz politickým konceptem. Jako takové pak udržuje [...] vztah s nátlakem, násilím a politikou (s. 28). Již Ženevská konvence definovala humanitářství pomocí tří základních principů – humanity, nestrannosti a neutrality – a tuto definici přijala řada globálních hráčů. Realita válek v Bosně, Somálsku či Kosovu ukazuje politizaci nestrannosti a neutrality a odkrývá paradoxy a limity humanitárních akcí. Také nárok na humanitu staví Nyers do protikladu k (nároku na) občanství. Právě v této kapitole vystupuje nejvíce do popředí autorova inspirace Michelelem Foucaultem a jeho konceptem biopolitiky. Uprchlice a uprchlíci jsou uvězněni v mechanismech a kalkulacích státní moci. Humanitární akce motivovaná snahou chránit humanitu a lidský život pak skrze

inkluzivní exkluzi vstupuje do sféry politična a představuje koncept skrz na skrz politický, i když oděný do hávu etiky a morálky.

Ve třetí kapitole (*Fearful subjects: reason and fear in the UN refugee definition; Bojácne subjekty: rozum a strach v definici uprchlíka OSN*) soustřeďuje Nyers pozornost na dva klíčové pojmy definice (autentického) uprchlíka, jakou nabízí OSN: obavy (strach) a rozum. Podle ženevské *Úmluvy o právním postavení uprchlíků* je za uprchlíka považován ten, kdo „nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním“. Základem této definice je tedy zkušenost emoce (strach) a schopnost myslet (rozum). Taková definice nejenže určuje jedince skrze jejich strach, ale zároveň vytváří diference a politické hierarchie – např. vytvořením „kompetentních autorit“, které mohou zasahovat do života (nekompetentních a ustrašených) uprchlic a uprchlíků a které mají možnost zdánlivě objektivně hodnotit příchodí a to, zda je jejich strach opravdu oprávněný. Na jedné straně tedy stojí ti, jež prožívají emoci strachu a jsou tedy zbaveni rozumu, na druhé straně jsou pak ti, jež tento strach pomocí rozumu evaluují. Paradoxem podle autora je, že konvence na jedné straně poskytuje uprchlíkům univerzalitu založenou na emoci strachu, na druhé straně jsou ale uprchlíci definováni svým vlastním strachem, tedy jako psanci bez rozumu a autonomie. Samotná prokazatelnost strachu se jeví být problematická. Např. perzekuce představující striktně politické téma je pochopitelná ve sféře veřejné (tj. prostor kódovaný „mužsky“), liberální hodnoty jsou již méně slučitelné s perzekucí ve sféře soukromé (tedy „žensky“ kódované). Hovoří-li Nyers o strachu, vyhýbá se psychologizování např. odkazem na etymologii slova a historicky propojuje strach (*fear*) a přesun z jednoho místa do druhého (*transit*), jakoby byl pojem strachu zakořeněn do osoby uprchlíka obecně. Zároveň však poukazuje na nedokonalosti definice založené na strachu, které nepřekoná ani rozšíření seznamu důvodů pro strach. Takové pojetí utvrzuje stereotypní obraz uprchlice či uprchlíka jako němého a neschopného popisu své vlastní zkušenosti.

Neschopnost řeči odkazuje k jejich animální povaze. Uprchlice a uprchlíci sdílejí se zvířaty neschopnost politické řeči. „Být uprchlíkem znamená stát se psem“ píše Nyers s odkazem na kanadský deník zachycující zkušenost jednoho uprchlíka. Ve čtvrté kapitole (*Human hospitality/animal animosity: canadian responses to refugee crises at the millennium; Lidská pohostinnost/zvířecí zvířeckost: kanadská odpověď na uprchlickou krizi tisíciletí*) se autor vrací k pojetí humanity, odrazovým můstkem je mu zde skutečný příběh uprchlíka, na kterém demonstruje proces démonizace uprchlic a uprchlíků obecně. Ti se v momentě překročení hranic stávají nebezpečím pro občany, a proto „aby byl autentickým uprchlíkem, musí zmizet z veřejného prostoru občanské společnosti a [...] být zadržán, izolován a monitorován“ (s. 71). V tomto tkví ona „pohostinnost“ (*hospitality*) směřující vstříc zvířecí povaze (*animality*) uprchlic a uprchlíků. Velice podnětným je pak autorovo pojednání o „Microsoft uprchlících“ – registrovaných a digitalizovaných jedincích, nositelích „refugee identity card“. Rétorika programů umožňujících tyto registrace je jednoduchá: prostřednictvím nově nabytých (kybernetických) identit příchodí nejen získávají pojetí „kdo je kdo“, ale také možnost najít své blízké a dát do pořádku své životy. Nyers však (na základě příkladu ze Zambie) namítá: „Uprchlíci v této situaci nejsou spojeni se svými rodinami a blízkými, ale spíše digitálně

integrování do aparátu dohledu [...] To, co bylo původně zavedeno jako technologie pohostinnosti se stává technologií kontroly“ (s. 94). Díky této technologii se pak jako psi či kočky stávají přívěsky, jejich pohyb ve veřejném prostoru je kontrolován a monitorován. V závěru kapitoly přichází jedno z nejzásadnějších (a ne neočekávatelné) tvrzení celé knihy: „Uprchlík potřebuje osvobodit z „humanity“, která deklaruje nemluvnost, bojácnost, neautentičnost a zvířecost. Potřebujeme uprchnout způsobům myšlení, které vytvářejí hierarchie“ (s. 95).

Existuje jedna kategorie uprchlíků, která vzdoruje charakteristikám obecně připsaným uprchlictví. Jedná se o takové uprchlíky, kteří vystupují z pasivity a závislosti, aktivně uchopují zbraň a s jasně definovanými cíli se stávají součástí sociálních a politických hnutí (*refugee warrior*, za archetyp jsou považováni palestinští uprchlíci). Právě na jejich příkladech autor v poslední kapitole (*Evasive maneuvers: refugee warrior communities recast the political; Obranné manévry: komunity válčících uprchlíků přetvářejí politično*) dokládá, od jakých epistemologických základů se debata o uprchlictví odvíjí a jak dané klasifikace cirkulují v režimech vědění a moci. Válčící uprchlíci jsou považováni za selhání (státu, režimů i jedinců), jsou polapeni v sítích takových dichotomií jako např. „oběť versus zločinec“ a pro Nyerse se stávají zářným příkladem paradoxu uprchlictví. V této kapitole autor završuje svou dekonstrukci pojmu „uprchlík“. Poukazuje na nedostatky pojmu jako takového (jak si pod uprchlíkem se zbraní v ruce představit osobu pasivní a tichou) a zároveň na konsekvence, která tato nedostatečnost má (válčící uprchlíci jsou považováni za neautentické).

Proč číst tuto knihu? Protože nabourává ustavené kategorie. Protože problematizuje „samozřejmosti“, od nichž se tyto kategorie odvozují. Protože odhaluje paradoxy a nedostatky definic ustavených v rámci studií migrace/uprchlictví. Protože zasazuje tematiku uprchlictví do nového teoreticko-konceptuálního rámce. A protože nabízí směr, jímž se přemýšlení o uprchlictví může vydat. Autor na téměř dvě stě stránkách čerpá nejen z vědeckých publikací svých předchůdkyň a předchůdců (od Aristotela až po Arendt), ale také z každodenní praxe. To dělá z publikace i přes její náročnost čtivé a imaginativní dílko. Škoda jen, že autor naplňuje svůj cíl: pojem uprchlík opravdu pouze promýšlí (rozuměj kritizuje stávající definice – jasně, přehledně a snad i oprávněně), avšak nepřináší žádnou další alternativu, o kterou by se mohly opřít např. alternativní konvence nově definující právní status uprchlic a uprchlíků. Chycení v diskurzivní síti moci a vědění jsou tak uprchlice a uprchlíci stále definováni jako pasivní a bojácné oběti. Po přečtení studie *Rethinking refugees* však ti poučenější již vědí nejen to, jak je tato pasivita vytvářena a udržována, ale také na jak chatrných základech stojí.

O autorce:

Adéla Souralová (1984) je absolventkou magisterského programu sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity, kde v současné době pokračuje v postgraduálním studiu. Zabývá se genderovými aspekty migračního procesu a antropologií migrace.

Kontakt: asouralo@fss.muni.cz.